

Letošní rok je světovou organizací UNESCO vyhlášen rokem stáří. Soustředěná pozornost k problémům stáří a stárnutí projevované v naší společnosti neustálým rozvojem sociální péče o občany v důchodovém věku, vyžaduje i hlubší rozbor této významné sociální skupiny z hlediska její aktuální a potenciální funkce v životě naší společnosti.

Důchodový a produktivní věk

Ve statistice i v odborné terminologii se pro občany v důchodovém věku běžně užívá pojmu „*občané v poproduktivním věku*“. Termín „*poproduktivní věk*“ je sám o sobě nepřesný a nesprávný v tom, že explicitně předpokládá neschopnost k produktivní práci. Důchodový věk naproti tomu souvisí se stanovením věkové hranice nároku na starobní důchod. Tato věková hranice je v různých státech stanovena různě. ČSSR patří ke státům s nejnižší věkovou hranicí pro nárok na starobní důchod (60 let u mužů, 53—57 let u žen). Celá řada průmyslově vyspělých států, například USA, Švédsko a NSR, Velká Británie a Rakousko má tuto hranici stanovenou mnohem výše (viz článek s. Horanského v tomto čísle). Nižší hranice důchodového věku v žádném případě neznamena ztrátu schopnosti k produktivní práci. Rozsáhlá sociální a zdravotní péče o naše občany přispívá ke zvyšování jejich mentálních i fyzických schopností v důchodovém věku. O tom svědčí mimo jiné i okolnost, že přes 600 tisíc těchto občanů pokračuje v systematické produktivní činnosti ve všech oblastech našeho národního hospodářství.

Ne zcela vhodný termín občané v poproduktivním věku nejen nevystihuje produktivní potence osob v důchodovém věku, ale navozuje i představu především zabezpečovací péče, která odráží jen část, i když významnou a nanejvýš aktuální, jejich celkové problematiky.

Důchodci — významná sociální skupina

Podle statistických údajů sčítání [1982: 46] žije v ČSSR celkem 2,9 miliónů občanů v důchodovém věku, což představuje plnou jednu třetinu obyvatel v „produktivním“ věku. Prognóza do roku 2000 [Duben — Stíbalová 1976: 73] počítá s tím, že jejich počet přesáhne tři milióny, při zhruba stejném podílu na celkové populaci. (1) Početní skupina osob v důchodovém věku není však homogenní z hlediska skutečných a potenciálních možností a schopností k produktivní práci a tím jsou podstatně diferencovány její sociální potřeby. (2)

(1) ČSSR má spolu s NDR největší podíl populace nad 60 let ze všech socialistických zemí. Přitom ČSR je věkově mnohem starší než SSR [Vrbecký 1982].

(2) Sociálními potřebami rozumíme všechny společenské potřeby, které jsou spojeny s existencí člověka; mezi nimi má práce, společensky užitečná činnost, dominantní postavení [Člověk 1975: 233]. Při identifikaci těchto potřeb musíme vycházet z pojetí sociálního v širším smyslu, tj. jako atributu, neoddělitelné vlastnosti každé společenské činnosti, nikoli v užším smyslu, tj. v zúžení na oblast charitativní péče.

I když díky všestranné péči je dnes populace důchodců v lepším fyzickém i psychickém stavu, než tomu bylo dříve, s přibývajícím věkem potence k systematické produktivní činnosti klesá. Z hlediska její struktury, kdy věk — s vědomím zjednodušení — můžeme považovat za ukazatel míry potence k produktivní činnosti, jeví se situace takto:

<i>Počet občanů v důchodovém věku v tisících osob</i>		<i>Počet celkem</i>
do 65 let	1125	1125
do 70 let	688	1813
do 75 let	535	2348
do 80 let	337	2685
nad 80 let	216	2901

<i>Počet ekonomicky aktivních občanů v důchodovém věku</i>		
	<i>v tisících osob</i>	<i>Počet celkem</i>
do 65 let	404	404
do 70 let	126	530
nad 70 let	66	596

Vývoj populace je dlouhodobě determinován věkovou strukturou současné populace. To umožňuje i seriózní prognózu věkové a profesní struktury a počtu osob v důchodovém věku na poměrně dlouhé období. Populační cyklus umožňuje stálou obnovu sociální skupiny osob v důchodovém věku zhruba v současných věkových proporcích, s tendencí dalšího růstu počtu těchto občanů a dalšího zvyšování jejich duševních a fyzických potencií. To zakládá i možnost a nutnost počítat s těmito občany jako s významným a trvalým činitelem, který značně ovlivňuje chod celého společenského organismu.

Práce jako sociální faktor a nejvýznamnější komponent životního způsobu

Odečteme-li ze souboru občanů v důchodovém věku zhruba 600 tisíc osob, které pro svůj zdravotní stav nemohou vyvíjet aktivní společenskou činnost (jsou tedy neproduktivní a vyžadují zvýšenou charitativní péči),^[3] zbývá přes dva milióny dalších, ve větší či menší míře schopných zúčastnit se aktivního společenského života. Téměř 600 tisíc těchto občanů je zapojeno v produktivní činnosti na plný úvazek ve všech odvětvích národního hospodářství a přispívá tím nemalou měrou k plnění náročných úkolů dalšího ekonomického rozvoje.^[4] Pracují v organizacích Národní fronty, ve všech stupních orgánů lidosprávy, představují významnou složku stranického aktivu atd. Jejich účast je nezbytná pro fungování společenského života.

Marxistická sociologie doceňuje úlohu práce jako určujícího komponentu životního způsobu, který v agregované formě odráží kvalitu osobností socialistického člověka.^[5]

(3) Odhaduje se, že jen v ČSR žije asi 70 000 občanů s neuspokojenými společenskými kontakty, z nichž většina žije ve venkovských obcích. Zhruba čtvrtina občanů starších 65 let je natolik nemocná, že není zcela soběstačná. V ČSR se jedná asi o 80 000 těžce mobilních starých lidí, z toho je asi 13 000 nepohyblivých [Vrbecký 1982].

(4) Novodobý vývoj naší ekonomiky, který směřuje k vyšší intenzifikaci a k úsporám materiálů, energie i pracovní síly, situaci pracujících v důchodovém věku neusnadňuje. Celkovou atmosféru odrážejí například názory čtenářů (Rudé právo z 16. 3. 82), podle nichž problém rozbujele administrativy spočívá mimo jiné v zaměstnanosti „lidí ve věku, který jim dávno založil právo na zasloužilý odpočinek“.

(5) „Tak jako pro diferenciaci životního způsobu je klíčovou kategorií třída, tak pro jeho obsah je klíčovou kategorií lidská činnost a dominantou práce. ... Životní způsob je tedy nejen podmíněn prací z vnějšku, ale práce je vnitřní kategorií základního významu, vyjevující se jako vztah práce a ne-práce, jako vztah práce a všech ostatních sfér společenského života“ [Filipec — Filipcová 1976: 66, 68].

Odchodem z produktivní činnosti dochází k náhlé, i když očekávané změně dosavadního životního způsobu. S blížícím se důchodovým věkem většinou ztrácí člověk dřívější iniciativu a motivace, které v důsledku potenciálního nebo skutečného odchodu z produktivní sféry již neodpovídají jeho pozměněné společenské úloze. Vystává nutnost aby si vytvořil novou koncepci dalšího života. S tím se každý jedinec vyrovnává rozdílně. V některých případech vyvolává tato změna fyzický a mentální úpadek osobnosti, v jiných případech — a těch je většina — nachází člověk své nové společenské uplatnění. Říká se tomu — poněkud euforisticky — umění stárnout. Jde o problematiku značně složitou, jejíž vyčerpávající rozbor se vymyká z rámce této stati.

Kapitalistický společenský systém v průmyslově rozvinutých zemích v té či oné míře poskytuje charitativní pomoc osobám vyřazeným z produktivní činnosti (a nejde vždy jen o důchodce), celkově však tuto problematiku neřeší a nemůže řešit. Socialistický společenský systém jako jediný je schopen vytvořit pro občany v důchodovém věku podmínky pro životní způsob, který svou úplností a všestranností odpovídá představám rozvinuté socialistické osobnosti. Jde o to mobilizovat rezervy, které v tomto směru máme (nejde vždy jen o materiální pomoc), a vytvářet takové komplexní sociální programy, které by stimulovaly účast občanů v důchodovém věku na společenském životě.[6]

Protože sociální skupina osob v důchodovém věku, která zahrnuje zhruba pětinu celé naší populace, je organickou a nikoli nevýznamnou součástí celého společenského organismu s mnoha zpětnými vazbami a silně ovlivňuje celospolečenský rozvoj, je i vytváření životního způsobu této skupiny záležitostí nikoli jen individuální, ale celospolečenskou. Současný stav rozvoje naší ekonomiky řešení této otázky neodsouvá, ale naopak, staví na přední místo.

Již od samých počátků budování základů socialismu věnovala naše společnost sociálnímu zabezpečení pracujících mimořádnou pozornost, v níž je zahrnuta i péče o staré občany.

Zatímco v roce 1948 činily dávky důchodového zabezpečení 3584 miliónů Kčs, v roce 1968 dosáhly výše 19 076 mil. Kčs a v roce 1979 se více než zdvojnásobily — na 40 025 miliónů Kčs [Šolcová 1982 : 88].

Vedle důchodového zabezpečení jsou pro staré občany organizovány i různé sociální služby, k nimž patří ubytování a péče v ústavních zařízeních, sociální a hygienické služby, stravování apod. Jen náklady na ústavní péči dosahují v současné době částky 1200 miliónů Kčs.

Velká pozornost je věnována osaměle žijícím starým občanům, těžce mobilním nebo nemobilním. Svědčí o tom výstavba domů důchodců, domů s pečovatelskou službou, vzrůstající rozsah pečovatelské služby, poskytování levného stravování, rekreace, kulturních akcí atd. Péči o občany v důchodovém věku se náš stát řadí na jedno z předních míst na světě a se společenským rozvojem se tato péče úměrně rozvíjí a zdokonaluje. Náklady na tuto sféru jsou nejvýznamnější složkou sociálního zabezpečení všeho obyvatelstva. Avšak i přes nesporné úspěchy, jichž bylo v tomto směru v historicky krátké době — a to především v péči o osamělé, těžce mobilní nebo nemobilní staré obča-

(6) Podle současných výzkumů lze v ekonomice rozlišit dvě funkce sociálního plánování: funkci korektivní (korekce sociálních důsledků ekonomických opatření) a funkci stimulační (vytváření předpokladů pro realizaci ekonomických procesů na vyšší úrovni [Machon 1980: 30]). Tyto dvě funkce je možné aplikovat i na problém sociální politiky u osob v důchodovém věku. Do první kategorie spadají všechna opatření charitativní povahy. Těm je v praxi sociální politiky věnována hlavní pozornost. Do druhé skupiny patří opatření, která stimulují společenskou aktivitu těchto osob. Zde jsou, podle názoru autora, ještě velké rezervy.

ny — dosaženo, zbývá ještě řešení řady problémů, které lze v podstatě formulovat jako úkol postupně odstraňovat rozdíly v životní úrovni a v kvalitě životního způsobu mezi osobami ekonomicky činnými a občany v důchodovém věku.

Zabezpečovací a stimulační funkce sociální politiky

Odchod z aktivní ekonomické činnosti přináší pokles životní úrovně, materiální stránky životního způsobu. Průměrná měsíční nominální mzda činila v roce 1980 Kčs 2643,—, zatímco průměrný důchod v témže roce dosáhl částky Kčs 1185,— [Šolcová 1982 : 89]. I když se důchody od roku 1968 zdvojnásobily, dosahují necelých 45 procent příjmů aktivně činných osob a tato relace má zhoršující tendenci.

Podle výzkumu potřeby na základě dat z roku 1976 představovala skutečná celková úroveň spotřeby na osobu v domácnostech nepracujících důchodců v ČSSR 57—59 procent analogické spotřeby v domácnostech ekonomicky aktivních osob [Anděl a kol. 1979].

Také struktura výdajů nepracujících důchodců se značně mění v porovnání se strukturou výdajů v době jejich ekonomické aktivity. Změny spočívají zejména v tom, že většina příjmů je vynakládána na potraviny, nápoje a veřejné stravování (54,7 procent), což činí téměř dvojnásobek poměrných výdajů na tyto položky u ekonomicky aktivních osob. Naproti tomu se podstatně snižuje spotřeba u většiny ostatních výdajových položek. (7)

I když situace ekonomicky neaktivních občanů v důchodovém věku je případ od případu značně rozdílná v závislosti na počtu osob v jejich domácnosti a jejich ekonomické aktivitě, na jejich zdravotním stavu a stáří, na druhu důchodu a jeho výši a na celé řadě dalších okolností a vypovídací schopnost průměrných ukazatelů je tím oslabena, je přesto možné dospět k některým obecným závěrům.

Odchodem z aktivní ekonomické činnosti dochází k snížené reprodukci materiálních životních podmínek dlouhodobějšího charakteru (údržba či modernizace rodinných domků a domácností, včetně například ložního prádla, elektrických a plynových spotřebičů, citelně je postižena i oblast zájmových činností). Snižují se náklady na nákup knih a časopisů, na návštěvu kulturních a vzdělávacích podniků, placenou rekreaci a cestování, provozování různých zálib a podobně.

Podstatně horší podmínky pro rozvíjení zájmových aktivit ekonomicky neaktivních občanů jsou v rozporu s podstatně větším rozsahem jejich volného času. (Přitom zájmové činnosti pro ně představují určitou kompenzaci dřívější pracovní role a stávají se prakticky hlavní formou jejich sociální seberealizace.) To má i značný sociálně psychologický dopad. Snížení příjmů a spotřeby je prvním článkem řetězu důsledků, k nimž patří kromě snížení životní úrovně i útlum fyzických a duševních schopností, zhoršování zdravotního stavu, omezení a postupná ztráta dosavadní role ve společenském životě, pokles společenské prestiže atd.

Zatímco péči o nemohoucí či jinak postižené staré občany je v naší sociální politice věnována soustředěná pozornost a její formy se neustále rozšiřují a zkvalitňují, stimulační funkce, zaměřená k formování aktivního stáří, ustu-

(7) Lépe jsou tyto změny patrné v absolutních číslech (v závorce jsou uvedeny výdaje ekonomicky aktivních osob): zařízení pro domácnost Kčs 216,— (1049,—), stavební potřeby Kčs 32,— (243,—), oděvy a textilní zboží Kčs 773,— (1642,—), kultura a vzdělání Kčs 34,— (153,—), rekreace Kčs 77,— (308,—) atd.

puje poněkud do pozadí. Přitom žádná, sebevelkorysejší charitativní péče nemůže tuto funkci nahradit.

Koncepce aktivního stáří má dvoustranný dopad: na jedince i na společnost. V rovině jedince přináší nové činnosti, hodnoty, motivace, pocity sebe-realizace; v rovině společnosti zvýšení počtu produktivně či společensky aktivních občanů. Je proto žádoucí systematicky a cílevědomě vytvářet prostor a specifické podmínky pro společenskou angažovanost osob v důchodovém věku, především v produktivních činnostech. (8)

Současná normativní úprava v oblasti důchodového zabezpečení umožňuje občanům v důchodovém věku pokračovat v pracovní aktivitě a pobírat důchod i pracovní mzdu, nebo důchod nepobírá a další práci si zvyšuje základ pro výpočet budoucího důchodu. Tato druhá forma je pokládána za společensky prospěšnější [Anděl a kol. 1979:124 an.]. Tato stimulace k prodloužení ekonomické aktivity se však ukazuje jako málo účinná. Počet zaměstnaných osob v důchodovém věku je relativně malý. (9) Novodobá opatření k využití dodatečných zdrojů mají spíše povahu experimentu než promyšleného programu.

Občané v důchodovém věku představují mohutnou potenciální rezervu pracovních sil, která se neustále reprodukuje a je tvořena z pracovníků všech existujících profesí, s vysokým stupněm kvalifikace a s vysokou úrovní odborných a politických znalostí a zkušeností. Aktivizace v této životní etapě obohacuje životní způsob socialistického občana a dává mu přitažlivé perspektivy pro další život i v důchodovém věku. Ani národohospodářský efekt takové politiky není bezvýznamný. Rezervu nepracujících (a z větší nebo menší části práce schopných) občanů v důchodovém věku lze v poválečném vývoji srovnat jen s rezervou, která vznikla v důsledku socializace zemědělské výroby a umožnila mohutný rozvoj celé výrobní, zejména průmyslové sféry.

Potenciální možnosti aktivní ekonomické činnosti osob v důchodovém věku

Dosavadní zkušenosti ukázaly na poměrně malou efektivnost opatření směřujících ke zvýšení účasti občanů v důchodovém věku na produktivní činnosti v národním hospodářství; ukázaly, že není možné počítat s takovým pracovním režimem, jaký je běžný u pracovníků mladších věkových kategorií. Je třeba vzít v úvahu, že tito občané mají zákonný nárok na pracovní odpočinek a jejich možnosti jsou individuálně omezené.

Do popředí vystupuje předpoklad dobrovolnosti, morální a hmotné stimulace a vytvoření takového pracovního režimu, který by umožňoval reprodukci jejich pracovních potencií. Celý problém je dále komplikován tím, že nejde o vymezené profesní činnosti, ale o celé spektrum běžných profesí. Druhou stránkou věci je, že ekonomická aktivita důchodců musí být společensky žádoucí, musí přinášet společnosti prospěch. Úspěšné řešení této otázky vyžaduje celospolečenské řízení, organizování a usměrňování všech stránek stimulace osob v důchodovém věku k aktivní ekonomické činnosti. To přesahuje

(8) Například ani provozování různých zálib (sběratelských apod.), návštěva kulturních podniků, cestování atd. nepřináší plné uspokojení sociálních potřeb. Chybí zde moment společenské užitečnosti takových činností, především vědomí spoluúčasti na vytváření společenského blahobytu.

(9) Relativně malý počet ekonomicky činných občanů v důchodovém věku ve všech odvětvích národního hospodářství je možné vysvětlit mj. i pokračující intenzifikací naší ekonomiky, která kladé zvýšené fyzické i psychické nároky na pracovníky všech profesí a řídicích úrovní. Menší schopnost adaptace na měnící se pracovní podmínky vytváří bariéru pro uplatnění občanů v důchodovém věku.

kompetenci orgánů lidosprávy, jednotlivých resortů i stávajících zájmových organizací Národní fronty (ČSČK, různé zájmové svazy atd.), které také tyto občany sdružují a ve větší nebo menší míře se na praxi sociální politiky podílejí.

Společensky organizovaná produktivní činnost občanů v důchodovém věku je v plném smyslu slova možná pouze v zemi se socialistickým společenským zřízením, která dokáže vytvářet pracovní příležitosti pro všechny občany bez rozdílu a kde limitem pro zvyšování společenského blahobytu jsou jen materiálové a energetické zdroje a zdroje pracovních sil. Dnešní sociální politika vyspělých kapitalistických zemí řeší hospodářskou a společenskou krizi na úkor sociálních jistot svého obyvatelstva. Rozvíjení stimulační funkce sociální politiky je v těchto státech utopické a se zřetelem k rostoucí armádě nezaměstnaných absurdní.

Produktivní činnost našich občanů v důchodovém věku je závislá víceméně na jejich vlastní iniciativě. Má dočasný charakter a společnost nemá dostatečné záruky užitečnosti a efektivnosti takových iniciativ. Bude-li však všestranně společensky organizována, bude možné usměrnit ji společensky žádoucím směrem a zabezpečit i její reprodukci. Občané v důchodovém věku pak mohou vystupovat vůči společnosti jako specifická sociální skupina, mohou přijímat závazky a poskytovat společenské záruky.

Nabízí se otázka, zda naše ekonomika může vytvořit dostatečný prostor pro aktivní ekonomickou činnost občanů v důchodovém věku. Pokud jde o pokračování v aktivní činnosti po dosažení důchodového věku na stávajících pracovištích, zdá se, že možnosti zvyšování jejich počtu — alespoň ve většině oborů — jsou omezené.(10) Přitom však některá odvětví národního hospodářství trpí citelným nedostatkem pracovních sil a nemohou uspokojivě plnit nároky na ně kladené. Jde zejména o oblast obchodu, služeb a drobné výroby, kde se pro iniciativu občanů v důchodovém věku otevírají široké možnosti. Bylo by možné zde využít jejich znalostí a kvalifikace ze všech oborů lidské činnosti, popřípadě i strojů, nástrojů a zařízení, jimiž disponují, a lépe tak využívat i místních surovinových, energetických a palivových zdrojů atd. Takový přístup by měl v současné situaci vysoce aktuální dvoustranný efekt. V rovině společenské by přispěl k řešení některých dočasných problémů našeho národního hospodářství, v rovině individuální by přispěl k vytváření modelu aktivního stáří. Je přirozené, že takové řešení vyžaduje účinnou společenskou organizaci a kontrolu zaměření, rozsahu a kvality naznačených činností.

* * *

Kádrovou základnu občanů vstupujících do důchodového věku tvoří již generace, která se aktivně podílela na výstavbě základů socialismu, která je strůjcem vysoké úrovně materiálního blahobytu a morálně politické jednoty našich národů. Také v současné době se ve velkém počtu podílí na rozvoji

(10) Podíl zaměstnanosti v terciárním sektoru v průmyslově vyspělých státech neustále stoupá. Podle prognózy [Wagenführ 1970] má v NSR do roku 2000 dosáhnout 80 % všech pracujících. Prognóza reprodukce pracovní síly, vývoje pracovní doby a struktury zaměstnanosti do roku 1990 v ČSSR [Prognóza 1972] odhaduje podíl pracujících v terciární sféře na 48—50 %. To představuje v porovnání se současným stavem nárůst více než miliónu osob. K tomu je třeba připočíst rostoucí význam tzv. průmyslových služeb. Prosperita velkých, do značné míry automatizovaných průmyslových gigantů je, jak známo, závislá na výrobních službách velkého počtu drobných výrobců těch součástí a komponentů, které jsou pro průmyslovou velkovýrobu nentabilní.

naší ekonomiky a společenského života. Prošla složitým obdobím třídních bojů v období po druhé světové válce a v převážné většině si zachovala vědomí odpovědnosti i za další rozvoj naší ekonomiky a společenského života.

Jde nejenom o to vštěpovat mladým lidem úctu k dílu starších generací.⁽¹¹⁾ Jde o vytváření podmínek pro jejich další ekonomickou aktivitu ve prospěch socialismu a tím i o rozvíjení socialistického životního způsobu této sociální skupiny v plném významu tohoto pojmu, který se tak diametrálně liší od „kvality života“ obdobné sociální skupiny v kapitalistických státech.

Důsledky plánovitého zapojení občanů v důchodovém věku do aktivní ekonomické činnosti se netýkají pouze této sociální skupiny, ale znamenají přínos pro celou společnost. K úspěšnému řešení složitých sociálních a ekonomických úkolů je nutné mobilizovat všechny rezervy, jimiž naše společnost disponuje. K takovým rezervám, které mohou podstatně ovlivnit průběh a výsledek našeho úsilí za další společenský rozvoj, patří i skupina občanů v důchodovém věku.

Je například známo a často se diskutuje o tom, že v důsledku extenzivního rozvoje naší ekonomiky narostly v průběhu doby určité disproporce v národním hospodářství, které se projevují zejména v oblasti služeb a drobné výroby, kde není dostatečná kapacita socialistických organizací. Mnozí jednotlivci toho využívají a neoprávněně tyto služby poskytují, a to často i na úkor své pracovní doby, strojů, zařízení a materiálu organizací, v nichž jsou zaměstnáni. Tento stav nejen vede k nežádoucímu „přerozdělení příjmů“ a nadměrnému obohacování některých jedinců, ale i k deformaci zásad socialistického života a devalvací hodnot, které jsme před naší společností nastolili.

Plánovité a společensky řízené zapojení občanů v důchodovém věku do produktivních činností může tedy být na jedné straně chápáno jako jeden z prostředků postupného odstraňování disproporcí v národním hospodářství a nežádoucích deformací socialistického životního způsobu, na druhé straně pak jako součást sociální politiky vytvářející pro občany v důchodovém věku prostor pro uspokojení jejich potřeby pracovat a mít pocit společenské prospěšnosti, což je jednou z významných potřeb socialistického člověka.

Právě v letošním roce, v němž má být z rozhodnutí OSN věnována mimořádná pozornost problematice stárí, máme příležitost demonstrovat možnosti socialistického společenského zřízení při aktivním a komplexním řešení problémů občanů v důchodovém věku.

Literatura

Anděl V. a kol.: *Spotřeba starých lidí v domácnostech nepracujících důchodců bez ekonomicky aktivních členů v ČSSR*. Závěrečná zpráva SPEV VI-3/4.1., studie č. 5, Praha, VÚPSV 1979.

Člověk, věda, technika. Praha — Moskva, Svoboda — Polizdat 1975.

Duběn R. — Stíbalová B.: *Jak budeme žít v roce 2000?* Praha, Svoboda 1976.

Filipcová B. — Filipce J.: *Různoběžky života*. Praha, Svoboda 1976.

Machon L.: *Modelování sociálních jevů a procesů*. Praha, ÚFS ČSAV 1980.

Prognóza reprodukce pracovní síly, vývoje pracovní doby a struktury zaměstnanosti do roku 1990. Praha, FMPSV ČSSR 1972.

Rudé právo. 16. 3. 1982.

Šolcová M.: *Sociální politika socialistické společnosti*. Praha, Svoboda 1982.

Vrbecký F.: *Padaající vodopád*. Tvorba 1982, č. 10.

Wagenführ H.: *Zukunft in Wort und Zahl, Deutschlands Wirtschaft 1970—2000*. Tübingen, Demokrit Verlag 1970.

(11) Československý červený kříž ve spolupráci s ÚV NF ČSR vypracoval koncepci dlouhodobého společenského programu *Úcta ke stárí*.

Резюме

Л. Махонь: Социальная политика и граждане пенсионного возраста

Часто применяемый термин «граждане постпродуктивного возраста» не отражает способность этой социальной группы населения выполнять активную экономическую деятельность.

Совокупность лиц пенсионного возраста, насчитывающая 2,9 млн. человек и представляющая около 20% населения ЧССР, неоднородна в смысле их физических и умственных возможностей и социальных потребностей. Если принять во внимание, что приблизительно 200 тысяч человек из этого числа не может полностью обеспечивать свои потребности вследствие неудовлетворительного состояния здоровья и пониженной мобильности, около 300 тысяч граждан нуждается скорее в помощи государства и не может активно участвовать в общественной деятельности, почти 600 тысяч лиц пенсионного возраста продолжает активную экономическую деятельность на полную ставку, то остается примерно 1,5—1,8 млн. человек, представляющих резерв, который может быть в большем или меньшем объеме привлечен к продуктивному труду.

Уход из продуктивной сферы означает существенное снижение жизненного уровня граждан пенсионного возраста и выразительное изменение в их образе жизни. Это проявляется, в частности, в резком относительном росте расходов на покрытие необходимых жизненных потребностей и услуг и в выразительном абсолютном и относительном снижении расходов на обновление промышленных товаров домашнего обихода, текстильных изделий и особенно затрат на культуру, на развитие любимых занятий, хобби и на отдых. В то же время отдельные виды любительской деятельности представляют для них не только определенную компенсацию их прежней трудовой роли, а становятся практически главной формой их собственной самореализации.

Наше общество выделяет большие средства на социальное обеспечение населения и занимает в этом отношении одно из ведущих мест в мире. Но до сих пор преобладает харитативный аспект этой проблематики, тогда как стимуляционной функции социальной политики уделяется меньше внимания. На практике необходимо систематически и целенаправленно создавать условия для активного участия лиц пенсионного возраста в общественно полезной и прежде всего продуктивной деятельности. Лишь такая деятельность может быть адекватной компенсацией утраты прежней роли в активной экономической деятельности.

Предыдущее экстенсивное развитие нашей экономики привело к возникновению определенных диспропорций, проявляющихся особенно в том, что ряд видов деятельности, в частности, в сфере услуг и мелкого производства не обеспечивается социалистическими организациями. Эти диспропорции используются отдельными лицами, которые, руководствуясь законом спроса и предложения, предоставляют эти услуги, причем зачастую в законное рабочее время, с применением машин, оборудования и материалов, принадлежащих организациям, в которых они работают. «Перераспределение доходов», которое при этом реализуется, ведет не только к чрезмерному обогащению этих индивидов, но нарушает также принципы и нормы социалистического образа жизни.

Целенаправленное и организованное привлечение граждан пенсионного возраста к продуктивной деятельности на этих участках может как раз мотивироваться общественной задачей, носящей в экономическом отношении характер постепенного устранения диспропорций в народном хозяйстве, а в социальном — характер борьбы против нежелательных деформаций социалистического образа жизни.

Кадровую базу современной социальной группы лиц пенсионного возраста образуют уже поколения, которые участвовали в строительстве основ социализма, прошли сквозь сложный период классовой борьбы после второй мировой войны и в своем подавляющем большинстве сохранили чувство ответственности за дальнейшее общественное развитие. Эта группа населения может существенным образом содействовать решению современных сложных экономических и социальных проблем и в то же время найти новую концепцию своей общественной роли, эквивалентной прежней общественной роли в период их экономической активности.

Summary

L. Machoň: Social Policy and Citizens at the Pension Age

The frequently used term "citizens of the post-productive age" fails to reflect the capacity of this social group of the population to perform economic activity.

The group of persons who have reached the pension age, comprising 2.9 million and representing 20% of the total population of Czechoslovakia, is far from homo-

geneous as regards physical and mental potencies and social needs. Taking into account that approximately 200 thousand of them are incapable of satisfying their needs without the help of others due to an unsatisfactory state of health and lowered mobility, roughly 300 thousand persons, being unable actively to participate in social activity, are in need of the society's help, and more than 600 thousand citizens of the pension age continue full-time jobs, the remaining 1.5—1.8 million persons represent a reserve capable of joining in productive work to a greater or lesser extent.

Leaving the productive sphere entails a considerable lowering of the living standard of retired persons, as well as a noticeable change in their way of life. This becomes most clearly apparent in the rapid relative growth of expenses for the indispensable necessities of life and services on the one hand, and, on the other hand, by a marked absolute and relative reduction of expenses for the renovation of industrial goods for the household, textile ware, and particularly of expenditures on culture, pursuing personal interests, and recreation. At the same time, interest activities represent not only a certain compensation for the former working role of retired persons but practically become the main form of their self-realization.

Our society spends considerable means for the citizens' social welfare; in international comparison, it occupies one of the foremost places in this respect. For the time being, however, it is still the charitable aspect that prevails, while the stimulative function of social policy is given less attention. In practice this implies a systematic and purposeful formation of a space for the involvement of persons at the pension age in socially useful, particularly productive activity. Only activity of this kind can provide an adequate compensation for the loss of one's previous role in economic activity.

The foregoing extensive development of our economy has given rise to certain disproportions; these manifest themselves particularly in the fact that a number of activities, mainly in the area of services and small-scale production, are not secured by socialist organizations. These disproportions are misused by some individuals who, on the basis of the law of demand and supply, are willing to provide these services — frequently to the detriment of their working hours, machines, materials, and equipment of the organizations employing them. The "redistribution of incomes" realized in this way not only facilitates a disproportionate enrichment of these individuals but also violates the principles and norms of the socialist way of life.

A goal-directed and organized involvement of persons of the pension age in production activities in these sectors may be motivated by a socially committed task which, in its economic form, assumes the character of a gradual elimination of disproportions in national economy, while in its social form it bears the character of a struggle against undesirable deformations of the socialist way of life.

The personnel basis of the contemporary social group of pension-age persons is already formed by generations that have taken part in building up the foundations of socialism, and passed through the complicated epoch of class struggles in the period following World War II; in their vast majority, they have not lost the feeling of responsibility for the future social development. This group can significantly contribute to the solution of contemporary complex economic and social problems, and simultaneously find a new conception of its members' social role, equivalent to the social role they played at the time of their economic activity.